

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2011

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 11.

PFESESANI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A: Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B: Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C: Luambo	(40)
2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
4. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
5. Hune khethekanyo inwe na inwe ya fhelela hone ni talele.
6. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
8. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.
9. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhalala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

"Yowee! Mawee! Ni khou ndumela mini? A si nne we nda ri mashamba dzhena vhubadani wee!" Ndi Vho-Muvhulawa vha tshi khou ongolela vhe tshititshini tsha mapholisa tsha Gombame. Tsho vha disaho afha a si tshinwe, ndi u da u tola mutuka wavho muthihi fhedzi we a farelwa u tshipa kusidzanyana kwa miniwaha ya fumiina(14), a fhedza nga u ku fhambanya na mavhele nga tshizwatshakhuhu. Khae zwo fhela, vhunga o hatulelwa vhutshilo hothe dzhele. Vho-Muvhulawa vho vha vha tshi kha di tou bva u mu lumelisa, vho di vhea na kupulasitiki kwa mitshelo ye vha mu dela nayo kha khaunthara, musu Lupenyo a tshi vha humbela uri kha vha sendedze thoho a vha hevhedze. Khathihi fhedzi vha sokou pfa kha ndevhe na, vha tshi shavhisa thoho vha tshi khou tavha mukosi muthannga a dziba nayo, ya vhuya ya tenda ye kha khaunthara pata. A vho ngo zwifha, vha tshi ri muvhulawa ha na maano, maano a na muvhulahi.

Mufumakadzi wa pholisa we a vha e henefho, o wana zwo mu kela matari. O mbo di vhidza vhosedzheni Munandi. Avha zwo vha dina zwone lini, vho mangala vho rwa Lupenyo nga mulatela a mbo di dala fhasi. Musi vha tshi mu vhudzisa uri u khou zwi itela mini, o vha vhudza uri arali hu si nwanbo wa mme awe ene o vha a tshi do vha a si khou fela dzhele. Ene mune u tou zwi vhea nga ndila hei: "U bva tshe khotsi anga vha lovha, vhone vho sokou nnditsha ndi tshi ita zwine nda funa. Ndo edela navho tshihulwane vha sa vhuye vhe zwi munyu. Ndo pwasha tshiphaza tsha Vho-Phenga nda tswa zwitsimbi zwa khovhe, makokisi na malegere ra la rothe. Ndo tangula Masheleni tshelede yothe ye a vha e nayo ri tshipotoni tsha Vho-Nyabolongondo nda i fha vhone vha renga tshikhampaha na zwienda. Ndo tavha Bulagi o kambwa nga okapi mala a hushuwa. Zwa potwa musanda vhone vha nnyimelela vhe ndo vha ndi hayani, Bulagi o tou tavhiwa nga tshitanda. Ndo vha ndi tshi ita zwinzhi zwo vhifhaho, fhedzi vhone vha zwi vhona vha si bve mulomo. Vho vha vha sa khou nndodza mapfura lini. Kha vha vhone uri namusi ndi ngafhi."

Vho-Muvhulawa vho hwalelwa vhuongeloni ha Matshena he vha ongwa hone. A zwo ngo tsha konadzea uri ndevhe yavho i mametshedzwe, yo vha yo tshakekana. Vho zwi vhona uri u lema hu fhira u lotshelwa. Zwiduhulu zwavho zwa zwituka, zwana zwa Nyadzawela vha nga si tsha tenda zwi tshi fara gondo lo farwaho nga Lupenyo. Naho Tshivenda tshi tshi ri a ri lati nwana nga phadi, u ya nga ha kuvhonele kwanga, Vho-Muvhulawa vha do tou ya u tola Lupenyo nga tshidola. A thi divhi uri tshiwo itshi tshi tshi swika ndevheni dza Nyadzawela vhanwe na sea matshelo zwi do ni wela-vho, u do zwi dzhiisa hani.

Hai, ndi kakara mpundu. Vhathanngana vha si na vhokhotsi vha a nyadza vhomme. A si zwavhudi u nyadza mubebi we a u disa shangoni. Vhabebi vha u gungulela zwithu a zwi u nakeli. Vhutshilo ndi mutingati, arali vhana vha tevhedza zwivhuya zwine vhabebi vha vha khadela khazwo, vhutshilo vhu nga difha. Vhana vha songo hangwa uri vhabebi vhavho vha a vha funa, nahone vha a vha tamela mashudu kha zwothe zwine vha ita. Ndi pfanelo-vho ya vhana u tikedza vhabebi vhavho musi vha si tsha dikona.

- 1.1 Bulani fhethu hune mafhungo aya a khou bvelela hone. (1)
- 1.2 Lupenyo o vha o farelwa mini? (2)
- 1.3 Sumbedzani vhushaka vhune ha vha hone vhukati ha Lupenyo na Nyadzawela. (2)
- 1.4 Bulani zwithu ZWIRARU fhedzi zwe Lupenyo a vha a tshi ita mme awe vha sa mu kaidzi. (3)
- 1.5 Vho-Muvhulawa vho vha vhe na vhana vhangana? (1)
- 1.6 Mafhungoni aya topolani zwine zwa sumbedza uri Vho-Muvhulawa vho vha vha tshi zwifha. (2)
- 1.7 Ndi nnyi we a vhidza vhosedzheni Munandi? (1)
- 1.8 Talutshedzani muhumbulo muhulwane mafhungoni aya. (2)
- 1.9 Talutshedzani masiandaitwa e a wela Lupenyo nga niwambo wa u lenwa. (2)
- 1.10 Talutshedzani zwine maambeke a tevhelaho a amba zwone:
- 1.10.1 Zwo mu kela matari. (1)
- 1.10.2 U dodza mapfura. (1)
- 1.11 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga uri *Ee* kana *Hai*, ni tikedze phindulo dza:
- 1.11.1 Lupenyo o vhulaha kusidzanyana nga lufhanga. (2)
- 1.11.2 Lupenyo o tambudza mme awe lwa vhudzekani. (2)

- 1.12 Nangani phindulo yo teaho kha maipfi a re zwitangeni:
- 1.12.1 Vhosedzheni Munandi vho rwa Lupenyo nga ... (thamu/mavili/mulatela/mpama). (1)
- 1.12.2 Tship hazani tsha Vho-Phenga Lupenyo o tswa ... (makokisi/fola/vhurotho/mugayo). (1)
- 1.13 Arali inwi ni Nyadzawela, ni vhona unga zwe Lupenyo a shengedzisa zwone mme awe lwa vhudzekani no vha ni tshi nga zwi takalela? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 1.14 Inwi ni vhona fhungo lo talelwaho nga fhasi i mbuno kana ku kuvhonele kwa muthu? Tikedzani phindulo yanu. (3)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

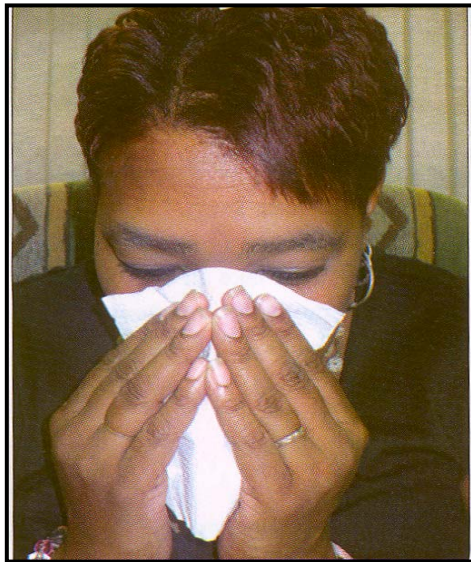
KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2**

Vhalani mafhungo a tevhelaho ni a nweledze ni tshi khou sedza **zwine zwa nga itwa arali muthu a na tsumbadwadze dza vhulwadze ha HINI**. Nwalani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfallaho. Tshivhalo tsha maipfi anu tshi vhe vhukati ha maipfi a u bva kha 60 u ya kha 70. Nwalani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa zwitangini magumoni a samari yanu.

ZWINE ZWA NGA ITWA ARALI MUTHU A NA TSUMBADWADZE DZA HINI

Shango lo adamelwa nga tshaka dzo fhambanaho dza malwadze. Aya malwadze a kavha vhathu vho fhambanaho. Ano maduvha hu na uvhu vhulwadze vhune ha pfi ho diswa nga nguluvhe vhune ha pfi HINI. Nahone vhu khou phadalala vhathuni. Hone-ha arali muthu a na tsumbadwadze dza uvhu vhulwadze hu na zwine zwa tea u itwa sa zwi tevhelaho:

Muthu ane a vha na tsumbadwadze dza HINI ha tei u wanala vhukati ha vhathu. U tea u dzula kha kamara yawe e ethe. Vhathu kha vha wanale vhe kule nae. Arali vha tshi khou mu tolela, vha tea u vha vhe kha tshikhala tsha u bva kha mithara muthihi u swika kha mivhili. Vha songo fanywa vha dzula kha mmbete wawe.

Muthu ane a vha na tsumbadwadze dza HINI u tea u dzula hayani maduvha ane a todou swika sumbe. U tea u bva nga murahu ha iri dza fumbiliina musi tsumbadwadze dzi si tsha vha hone.

Arali e muthu ane a tama u tavhanya u fhola, muthu wa hone u tea u nwesa zwiludi tshifhinga tshothe. Zwinwe zwa zwiludi zwine a tea u zwi nwa ndi maḍi na zwinwiwa zwi no nwiwa nga vhathu vha tambaho mitambo. Hezwi zwi ita uri muvhili wawe u dzule u na maḍi tshifhinga tshothe. Muvhili wa muthu wa shaya tshiludi vhathu vha nga senga ludada.

Muthu wa hone ho ngo tea u sokou u fara-fara maṭo, ningo na mulomo ngauri ndi yone iṛiwe ndila ya khwine kha u phadaladza tshitshili itshi. Tsha khwine ndi u shumisa thishu. Dzithishu na mabambiri ane a a shumisa a tea u latwa fhethu hune ha vha ho tsiredzwa hu u itela u thivhela u phadalala ha vhulwadze ha HINI. Mulwadze u tea u tamba zwanda tshifhinga tshothē nga murahu ha musi o no shumisa idzo thishu.

U vha na mbavhalelo kha muṭa, vhathu kha vha shumise tshisibe tshine tsha sia tshika yo bva yoṭhe musi vha tshi tanzwa thundu. Hezwi zwi vha zwi tshi khou vhulaha zwitshili zwoṭhe zwine zwa nga vha zwi tshi khou wanala kha thundu.

Vhunga muthu a sa tei u dzula e ethe, vhoṭhe vhathu vhane vha dzula na muthu wa tsumbadwadze la HINI vha tea u tamba zwanda nga tshisibe tsho teaho, uri vhulwadze vhu si pfukele khavho.

Muthu uyo u tea u dalela nanga uri a wane dzilafho a thusalee hu sa athu u vha na khombo.

Muthu a sa tevhedzi aya maga o bulwaho afha nṭha u vhea vhutshilo hawe khomboni na vhutshilo ha lushaka. Lushaka, kha ri thusane kha u vhavhalelana. Ndila ndi nthihi – ndi u tevhela maga o fanelaho.

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: LUAMBO**MBUDZISO 3**

- 3.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no a tevhela.

Phumudzo o aluwa o khuthala, mikhwa yawe i tshi takadza vhabebi. O phasa gireidi 12 e na makole a fumisumbe. O vuledza digirii ya BSc e na makole a fumbilinthihi. Vhabebi vhawe vho mu itela munyanya muhulu. Vho takalela uri o vuledza e na minwaha ya fumbilinthihi hu si na zwe a vha khakhela ngazwo. Ho ngo ditapanyedza nga u pfana na vhatukana tshifhinga tshi sa athu swika. Ndi ene phedzi. Vhakomana na dzikhaladzi vha a mu tama.

- 3.1.1 Neani pfanywa ya ipfi **munyanya**, ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)
- 3.1.2 Neani lifhambanyi la ipfi **phedzi**, ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)
- 3.1.3 Nwalulani lifurase lo talelwaho nga fhasi li kha thenda. (2)
- 3.1.4 Topolani litaluli mafhungoni aya ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)
- 3.1.5 Neani vhuthihi ha ipfi **makole**, ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)

- 3.2 Vhalani mafhungo aya ni kone u fhindula mbudziso dzi no a tevhela.

P.O. Box 55
Thohoyandou
0950
21 Tshimedzi 2010

Ha mukomana wanga

Ndi niwala laniwalo ulu ndo dala dakalo. Ndo zwi vhona uri ni a mpfuna niwana wa mme anga. Ndo diphina nga u vhona mitambo ya FIFA ndo dzula fuletheni yanu. Tshitediamu no vha ni tshi tou nnyisa nga Corolla yanu, nga madekwana ra talela TV, a maseo na mapwapwalala.

Ni songo neta kha zwivhuya zwine na khou nnyitela. Vhavenda vha ri mmbwa i poswa kurambo nga a i divhaho. Na nne ndi do vuledza pfunzo dzanga hu si kale. Ndi tshi thoma u shuma, zwi divheni uri muholo wanga wa u thoma wothe ndi wanu.

Ni lumelise vhane na shuma navho.

Ndi nne murathu wanu
Nndileni

3.2.1 Inwi ni vhona liñwalo ili li la lushaka-de? Tikedzani phindulo yanu. (2)

3.2.2 Khakhululani theshano ya liñwalo ili. (2)

3.2.3 Ndivho ya liñwalo ili ndi ifhio? (2)

3.2.4 Nani thalutshedzo ya murero u re mafhungoni aya. (2)

3.2.5 Akhironimi TV yo imela mini? (2)

3.3 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

Vho-Budeli vho ri u vhona uri zwiliwa na zwiliwa zwavho zwi khou tambisea, vha mbo di fhata tshitumba, vha renga nguluvhe mbili, ya mboho na ya tsadzi. Nguluvhe idzi vho vha vha tshi dzi fha makoko, miroho na mitshelo yo tshinyalaho. Tsadzi ila yo mbo di beba zwiguluzwana zwa fumimbili nwa u sa athu fhela. Nga murahu ha miñwaha miraru, Vho-Budeli vho vha vho no tou vha muñwe wa vhafuwi vahulwane vha nguluvhe. Vho vha vha tshi dzi vhambadza okushenini nwedzi muñwe na muñwe.

3.3.1 Nwalani liiti lo teaho vhudzuloni ha ilo lo talelwaho nga fhasi, ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)

3.3.2 Nani tshisadzi tsha ipfi **mboho** li fhungoni li pfalaho. (2)

3.3.3 Topolani lisumbavhune ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)

3.3.4 Ipfi **nwedzi** ndi homonimi. Inwi li shumiseni mafhungoni mavhili o fhambanaho u sumbedza uri ni a divha zwine la amba zwone. (4)

- 3.4 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

VHUGALAPHUKHA HA MANYELETI
SHANGO LA ZWIVHANDA NA PHUKHA!

**Kha vha de vha tou divhonela ...
Vha do tuwa matso avho o fura!**

Bada dzi tou suvhelela.
Gamba dza u awela dzi re na zwimvumvusi.
Zwivhanda na phukha a zwo leriswa.

*Mutengo wa u dzhena ndi dzhi a wo lala u thoma kha R20,00.
Hu na tshipetshele mafheloni a vhege inwe na inwe.
Vhana vha fhasi ha minwaha ya sumbe vha dzhena nga fhedzi.
Thanziela ya mabebo i a todea.

U wana zwinzhi vha kwama:

Thomas Makhubela: 015 578 2372
083 600 6075
www.manyeleti.com

- 3.4.1 Ndi mini tshine tsha khou kungedzelwa afha kha iyi khungedzelo? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.4.2 Khephusheni ya khungedzelo iyi ndi ifhio? (2)

- 3.4.3 Hu na dzinambumbano lo khakheaho, li topoleni ni dovhe ni li nwale nga ndila yo teaho. (2)
- 3.4.4 Ndi ngani ho shumiswa fonto thukhu kha mutaladzi wa vhufuminthihi? (2)
- 3.4.5 Bulani ndila MBILI dzine muthu a nga dzi shumisa arali a tshi toda u divha zwinzhi nga ha Vhugalaphukha ha Manyeleti. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUTE: 80